

СПЕЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 373.015.3-053.5-056.26(045)

Л. І. Залановська

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри спеціальної освіти
Запорізький національний технічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

У статті дається визначення «діти з особливими потребами». Розглянуто питання класифікації дітей з психофізичними порушеннями. Розкрито зміст індивідуальної програми розвитку та визначені теоретичні аспекти психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами.

Ключеві слова: діти з особливими потребами, інклюзивна освіта, індивідуальна програма розвитку, супровід, психологічний супровід, педагогічний супровід.

Постановка проблеми. У зв'язку з реалізацією державної програми про інклюзивну освіту на сьогодні залишається актуальним розв'язання широкого спектру проблем навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами. Проблема організації навчання і виховання, психологічного супроводу та соціально-педагогічного патронату дітей з особливими освітніми потребами розглядаються з позиції психологічних, педагогічних, організаційно-методичних вимог щодо організації роботи з такими дітьми. Особлива роль у цьому процесі належить працівникам психологічної служби та їх співпраці з вчителями, батьками, працівниками психолого-медико-педагогічної консультації (нині – інклюзивно-ресурсного центру) та громадськістю, які повинні створити умови і надати допомогу в психологічній та соціальній адаптації, підготовці до повноцінного життя в суспільстві дітей з особливими освітніми потребами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми психолого-педагогічного супроводу та залучення дітей з особливими освітніми потребами до навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, реабілітації та соціалізації до суспільних норм досліджують вітчизняні науковці, зокрема: Т. Євтухова, І. Іванова, А. Колупаєва В. Ляшенко, О. Савченко, О. Столяренко, А. Шевчук та інші.

Мета статті – визначення та обґрунтування теоретичних аспектів психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами та їх інтеграція у загальноосвітнє середовище.

Загальноприйнятий термін «діти з особливими освітніми потребами» робить наголос на необхідності забезпечення додаткової підтримки в навчанні дітей, які мають певні особливості розвитку. Варто зазначити, що в Україні основною

категорією дітей з особливими освітніми потребами загальноприйнято вважати дітей з особливостями психофізичного розвитку. Ці діти мають відхилення від нормального фізичного чи психічного розвитку, зумовлені вродженими чи набутими порушеннями. Залежно від типу порушення виокремлюють такі категорії дітей: з порушеннями слуху (глухі, оглухлі, зі зниженим слухом); з порушеннями зору (сліпі, осліплі, зі зниженим зором); з порушеннями інтелекту (розумово відсталі, із затримкою психічного розвитку); з мовленнєвими порушеннями; з порушеннями опорно-рухового апарату; зі складною структурою порушень (розумово відсталі сліпі чи глухі; сліпоглухонімі та інші); з емоційно-вольовими порушеннями та діти з аутичним спектром [5, с. 19]. Тобто, поняття «діти з особливими освітніми потребами» широко охоплює всіх дітей, чиї освітні проблеми виходять за межі загальноприйнятої норми. Також воно стосується дітей з особливостями психофізичного розвитку, обдарованих дітей та дітей із соціально вразливих груп (наприклад, вихованців дитячих будинків тощо) [4, с. 33].

Основна мета загальноосвітнього навчального закладу, в якому впроваджується інклюзивне навчання, – надання індивідуально-зорієнтованої педагогічної, психологічної та соціальної допомоги дітям, які мають додаткові (особливі) потреби у процесі навчання.

Навчання дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно-зорієнтованих методів навчання визначено «Порядком організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України № 872 від 15 серпня 2011 року, що на практиці забезпечується шляхом

складання «Індивідуальної програми розвитку дитини».

Основною умовою успішного навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього навчального закладу є обґрунтування й запровадження в навчальний процес індивідуальної програми розвитку із гнучкою варіативною структурою її компонентів, а саме: індивідуального навчального плану, індивідуальної навчальної програми, системи необхідної адаптації та модифікації, комплексу додаткових послуг, які б забезпечили навчання таких учнів у відповідності з їхніми можливостями та з урахуванням додаткових потреб.

Індивідуальне планування навчально-виховного процесу має на меті:

- розроблення комплексної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами, що допоможе пристосувати середовище до потреб дитини;
- надання додаткових послуг та форм підтримки під час навчання та виховання;
- організацію спостереження за динамікою розвитку учня [8].

Створення індивідуальної програми розвитку у співпраці з батьками та іншими фахівцями все ще залишається новою практикою для педагогів, які працюють в інклюзивних групах чи класах дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів. Їх досвід надзвичайно важливий для формування та поширення знань не тільки про розробку індивідуальних програм розвитку, а й про інклюзивну освіту загалом.

Індивідуальна програма розвитку – це документ, який містить детальну інформацію про дитину і систему додаткових послуг, види необхідної адаптації та модифікації навчальних матеріалів, індивідуальну навчальну програму та за потреби індивідуальний навчальний план. Вона виконує низку функцій:

1. Навчально-методичну. Як інструмент організації навчання індивідуальна програма розвитку окреслює перелік послуг, які надаються учневі, містить загальну інформацію про учня, поточні показники успішності й поведінки, рекомендації психолого-медико-педагогічної консультації, навчальні цілі, способи та форми оцінювання навчальних досягнень, показники динаміки розвитку, адаптації та модифікації, які необхідно здійснити, враховуючи потреби учня. Також зазначаються додаткові послуги, які надаються фахівцями (наприклад, психологом, логопедом, корекційним педагогом);

2. Комунікативну. Як засіб комунікації індивідуальна програма розвитку спрямована на вирішення одразу кількох завдань. Насамперед, вона інформує всіх значущих для учня осіб (зокрема батьків) про те, чому навчання дитини потребує

розробки індивідуальної програми розвитку, розробляється командою фахівців, які безпосередньо працюють з дитиною, із залученням членів родини. Така співпраця забезпечує інформування батьків про потенційні можливості дитини, динаміку її розвитку та регулює комплекс суперечливих питань, які можуть виникати між батьками та вчителями у процесі навчання дитини.

3. Менеджменту. Індивідуальна програма розвитку визначає, чи потрібні дитині або її батькам додаткові консультації, спеціальний транспорт, допоміжний персонал та інші супутні послуги.

4. Моніторингу, контролю дотримання нормативних вимог та оцінки. Саме індивідуальна програма розвитку є документальним свідченням організації навчання таких дітей в інклюзивних умовах, а отже, предметом вивчення при здійсненні контролю та наданні методичної допомоги органами управління освітою [6, с. 5–6].

Таким чином, метою психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в навчально-виховних закладах міста є вивчення особистісного потенціалу, а саме: співвідношення рівня розумового розвитку дитини і вікової норми, розвитку когнітивної сфери, сформованості мотивації до навчання; особливості емоційно-вольової сфери; індивідуально-характерологічні особливості, їх творчий та інтелектуальний розвиток через залучення всіх учасників навчально-виховного процесу (батьків, педагогів, дітей) до реалізації запланованих дій щодо особливостей розвитку, спілкування, навчання; соціалізація та адаптація; професійна орієнтація дітей з особливими потребами.

Основним завданням психолого-педагогічного супроводу є:

- соціалізація дітей з особливими потребами через залучення всіх учасників навчально-виховного процесу (батьків, педагогів, дітей) до реалізації запланованих дій щодо особливостей розвитку, спілкування, навчання, професійної орієнтації, соціальної адаптації дитини;

- вивчення особистісного потенціалу, а саме: співвідношення рівня розумового розвитку дитини і вікової норми; рівня розвитку когнітивної сфери; особливостей емоційно-вольової сфери; індивідуально-характерологічних особливостей; рівня сформованості мотивації до навчання; їхнього творчого та інтелектуального розвитку [1, с. 250].

Психологічна служба забезпечує вчасне і систематичне вивчення психофізичного розвитку дитини, мотивів її поведінки і діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, ставових та інших індивідуальних особливостей, створення психологічних умов для саморозвитку та самовиховання, сприяє виконанню освітніх і виховних завдань навчальними закладами.

Однією з актуальних проблем соціалізації дитини в суспільстві є порушення мовленнєвого розвитку. Одним із напрямків роботи є виявлення та супровід таких дітей з дошкільного віку до кінцевого вирішення проблеми обов'язково через співпрацю з практичними психологами та батьками. Тільки через інформування батьків, через підвищення їх психолого-педагогічної компетентності з питань повноцінного розвитку їх дітей можливо займатися супроводом та вирішенням проблеми дітей з особливими потребами.

Отже, практичні психологи забезпечують супровід навчання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому навчальному закладі за таким алгоритмом:

1. Перевірка готовності дитини до навчання в школі у дітей, які проходять підготовку до навчання, виявлення навчальних труднощів у дітей, визначення причин цих труднощів у бесіді з батьками; за потреби – скерування до відповідних додаткових фахівців з метою встановлення причин та надання допомоги.

2. Участь у підготовці документів для розгляду на засіданні психолого-медико-педагогічної консультації.

3. Ознайомлення з висновками і рекомендаціями психолого-медико-педагогічної консультації щодо організації навчання дитини та надання їй додаткових послуг.

4. Проведення спостереження за поведінкою дитини на уроках та в позаурочний час, за особливостями її поведінки та взаємодії з однолітками, педагогами.

5. Проведення індивідуальних спостережень, досліджень за дитиною з метою вивчення її індивідуальних особливостей, схильностей, інтересів та потреб, аналіз періоду адаптації.

6. Участь у складанні індивідуальної програми супроводу дитини, розробка індивідуального плану корекційно-розвиткової роботи з урахуванням виявлених особливостей дитини.

7. Участь у розробці необхідних для адаптації матеріалів з переліком форм і прийомів, а саме: надання рекомендацій педагогам щодо врахування особливостей навчально-пізнавальної діяльності дитини при визначенні методів роботи з нею.

8. Сприяння у створенні позитивного мікроклімату в шкільному колективі та взаємодії з дітьми, проведення заходів, спрямованих на профілактику стигматизації і дискримінації в оточенні ровесників, формування дружнього та неупередженого ставлення до дитини з особливими освітніми потребами.

9. Надання консультативної допомоги педагогам у роботі з дитиною.

10. Налагодження співпраці з фахівцями, які безпосередньо працюють із дитиною з особливими освітніми потребами та беруть участь

у розробці індивідуальної програми розвитку [7, с. 18–19].

Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами займає чи не найважливіше місце серед переліку напрямів організації роботи з такими дітьми в інклюзивному освітньому середовищі. Психологічний супровід дітей із порушенням у розвитку розглядається як діяльність психолога, яка спрямована на створення комплексної системи клініко-психологічних, психолого-педагогічних і психотерапевтичних умов, що сприяють успішній адаптації дітей, їх реабілітації й особистісному становленню в соціумі (школа, сім'я, група однолітків та інше).

Висновки. Отже, забезпечення психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами є невід'ємною частиною розвитку сучасної освіти. В її основі лежить індивідуальний підхід до кожної дитини з вадами розвитку. Таким чином, питання впровадження інклюзивної освіти є не лише актуальним, а й таким, що може бути реально розв'язане засобами навчально-виховного процесу.

Література:

1. Дегтяр Г.В. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивній освіті / Г.В. Дегтяр // Таврійський вісник освіти. 2015. № 1 (49). С. 250–255.
2. Закон України «Про реабілітацію інвалідів» // Відомості Верховної Ради України. 2006. № 2 – 3. С. 36.
3. Колупаєва А. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою / А. Колупаєва // Особлива дитина: навчання і виховання. 2014. № 2. С. 7–18.
4. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене: наук.-метод. посіб. / А.А. Колупаєва, Л.О. Савчук, К. : Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 274 с.
5. Олійникова Н.Д., Дудченко Л.О., Кудлай С.В. Методичні рекомендації щодо роботи з дітьми із особливими потребами: Посібник для практичних психологів, соціальних педагогів, педагогів, батьків. Первомайськ, 2011. 136 с.
6. Луценко І.В., Заєркова Н.В. Створення індивідуальної програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами: методичний посібник / Під заг. ред. Софій Н.З. К. : ТОВ «Видавничий дім Пляєди», 2015. 66 с.
7. Психологічний супровід інклюзивної освіти : [метод. рек] / автор. кол. за заг. ред. А.Г. Обухівська. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 92 с.
8. Таранченко О.М., Найда Ю.М. Врахування відмінностей розвитку та навчальної діяльності дітей з особливостями психофізичного розвитку в процесі навчання / О.М. Таранченко. К. : Міленіум, 2010. 221 с.

Залановська Л. И. Особенности психолого-педагогического сопровождения детей с особыми потребностями в образовательное пространство

В статье дается определение «дети с особыми потребностями». Рассмотрен вопрос классификации детей с психофизическими нарушениями. Раскрыто содержание индивидуальной программы развития и определены теоретические аспекты психолого-педагогического сопровождения детей с особыми потребностями.

Ключевые слова: дети с особыми потребностями, инклюзивное образование, индивидуальная программа развития, сопровождение, психологическое сопровождение, педагогическое сопровождение.

Zalanovska L. I. Feature of pedagogical supply of children with special needs in the educational environment

The article defines “children with special needs”. The questions of classification of children with psychophysical disorders are considered. The content of the individual program of development is disclosed and the theoretical aspects of psychological and pedagogical support of children with special needs are determined.

Key words: children with special needs, inclusive education, individual development program, support, psychological support, pedagogical support.